

OB ZAPOZNELEM IZIDU ZVEZNEGA STATISTIČNEGA LETOPISA IN O TOČNOSTI NJEGOVIH ŠTEVILK

Stane Krašovec

I

Sredi oktobra nam je Zvezni zavod za statistiko in evidenco poklonil ob priliki desetletnice naše nove statistike prvi povojni statistični letopis nove Jugoslavije, Statistički godišnjak 1954, s podatki za leto 1953. Pol leta prej je izšel Statistični letopis LR Slovenije 1952, še prej pa Statistički godišnjak NR Srbije za leto 1951 (pravzaprav v majhni nakladi tudi še za 1949 in 1950), nedavno so dobili v Bosni in Hercegovini svoj letopis, za Hrvaško je v tisku, a za Makedonijo ga šele pripravljajo.

Izid teh letopisov, predvsem pa Zveznega, je kulturni in politični dogodek, katerega polna vrednost se bo občutila šele v teku let. Naše dnevno časopisje je ta dogodek zabeležilo z drobno notico, kakor sploh neopazno beleži — ali rajši ne beleži — izida statističnih publikacij, tistih publikacij, po katerih edino ocenjuje strokovna in politična javnost v inozemstvu naše stanje. Kljub temu je bil Letopis že mesec dni po izidu razprodan in se že tiska druga izdaja, kar je za naš tisk nenavaden pojav.

Bil je res že skrajni čas, da je Zvezni letopis izšel. Z njim smo v novi Jugoslaviji ne sicer zadnji, toda žal med zadnjimi stopili v vrsto dežel, kjer ima vsak državljani možnost pogledati v tak priročnik in dobiti v njem osnovno sliko svoje dežele v številkah, tisto, za čemer smo morali doslej leta in leta brskati po raznih komuniquejih, člankih in razpravah poučenih ljudi, govorih in citatih, ter smo se sčasoma skoraj odvadili presojeti stvari samostojno ter v realnih proporcijah po dokumentih in številkah.¹ Brez takega letopisa — ali poleg njega skrajšanega letopisa v obliki žepnega priročnika, ki bo moral prej ali slej iziti — je za našega povprečnega državljana naša statistična slika kljub vsemu gradivu, ki se že nekaj let objavlja v statistiki, knjiga s sedmimi pečati. Ne more biti demokratičnega družbenega upravljanja, demokratičnega, kaj šele socialističnega družbenega življenja, ne da bi vsak aktiven državljani imel lahko pristopno in razumljivo avtentično sliko

¹ Zelo resnična je opazka, ki jo je dal Vl. B. v svoji recenziji Godišnjaka v novembrski številki »Naše stvarnosti« 1954 (str. 12): »Proučevanja gospodarskih in družbenih pojavov, vodstva gospodarskega in družbenega življenja ter znanstvenega dela si ne moremo predstavljati brez moderne statistike in evidence... In vendar pri nas se še vedno nezadostno zbirajo in analizirajo dejstva, še vedno je tendenca, da se veliki gospodarski in družbeni problemi tretirajo abstraktno in z zdravim razumom in da se posplošujejo posamični pojavi. Znanstveno marksistično obravnavanje problemov ni mogoče brez analize dejstev, brez poznavanja resničnosti, tu pa dajeta v prvi vrsti statistika in evidenca neizogibno podfago.« (Podčrtal S. K.)

vse naše družbe. Toda ne le navadni državljani — celo ljudem iz stroke in našim političnim in gospodarskim funkcionarjem, kakor tudi samim ekonomistom, sociologom, inštitutom, ki imajo sicer okrog sebe kopico podrobnih specializiranih poročil, je tak letopis neizogiben kompas, brez katerega se le težko znajdejo v množici podrobnih publikacij, ki so v letopisu pregledno pobežene. Zato si brez publikacije te vrste ne morem zamisliti resničnega in kvalificiranega samoupravljanja v podjetjih in komunah na daljši plan. Brez nje si tudi ne moremo zamisliti zares poštene diskusije o medsebojnem odnosu razvitih in zaostalih rajonov. Saj živimo v dobi, ko postaja statistična metoda v vedno večjem krogu znanstvenih disciplin poglavitna metoda. Nепrecenljivega pomena pa bo publikacija za pouk v šolah vse do fakultet. Samo za ekonomski študij bo zagotovila spet korak naprej, da se bo mogel docela osvoboditi tistih hiperabstraktnih in včasih dogmatičnih metod pouka, na katerega je bil obsojen v prvih povojnih letih, ko številke niso bile dostopne javnosti, oziroma ko si je pouk moral pomagati s številkami iz stare kapitalistične Jugoslavije.

✱

Če je vse to jasno — in moralo je biti že prej jasno, od k d potem pri nas tolikšna zakasnitev v izidu te publikacije? Ker gre za stvar javnega interesa, naša javnost upravičeno pričakuje pojasnila, s katerim se more opravičiti tudi pred zunanjim kulturnim svetom. Res je, da je trajalo celih trinajst let, da je stara Jugoslavija izdala leta 1952 svoj prvi statistični letopis za leto 1929. Vendar je za novo Jugoslavijo malo nenavadno slišati, da ga je izdala samo tri leta hitreje, namreč šele v desetih letih od svojega nastanka, medtem ko je bilo vseh deset let deset in desetkrat več popisovanja in evidence kakor kdaj koli prej in drugje.

Vzrokov je nemalo. Direktor Zavoda jih je v svojem predgovoru v jedrnatih besedah v glavnem nakazal.

Eden od njih je organizacijsko metodološkega značaja. Takega letopisa ni mogoče prirediti, dokler ne obstoje osnovne dokumentarne publikacije za vsako njegovo poglavje. Do tega pa ni bila lahka in kratka pot. Potrebno je bilo porušiti okvire mnogoterih starih metodologij, indeksov in klasifikacij (nomenklatur), ki so preprečevale, da bi statistika dala globljo sliko zlasti naše socialne strukture in položaja našega delovnega človeka, ter so v mnogočem celo pačile naš pravi obraz. Ta naloga se je pa od leta do leta bolj komplicirala. Različne faze našega gospodarskega razvoja so postavljale zelo različne zahteve naši statistični službi, še preden je nekaj dokončnega napravila v eni fazi, in zato so to službo posrečeno ali neposrečeno metali iz enega resora v drugega, jo centralizirali in decentralizirali ter postavljali različne materialne in administrativne in tehnične pogoje za delo. Pri tem so bile še nenavadne kadrovske težave, ker je malokatera stroka, na kateri je stara Jugoslavija zapustila tolikšno praznino kakor statistika in posamezne statistične klasifikacije, tako da so se s petimi ali šestimi izjemami vsi naši kvalificirani statistični metodologi morali graditi prav od začetka šele povojni, vrsto let, brez posebnih strokovnih sil, ponekod z oranjem ledine in z mnogoterim odpadanjem. V takšnih okoliščinah je bilo sila otežkočeno in zapleteno ustvarjati nove klasifikacije in nove indekse.

Toda osnovni vzrok za zakasnitev ni v tem, saj so se neki rezultati, dobri in slabi, itak publicirali v celih vagonih internih dokumentov. Osnovni vzrok

za zamudo letopisa je treba iskati drugje. Treba je pomisliti, da še ni dobrih pet let tega, kar smo zelo polagoma začeli lomiti podedovano stalinsko² načelo, da je vsak statistični podatek državna tajnost. Približno prav toliko je od takrat, ko smo stopili v tisto fazo socialističnega samoupravljanja, ki ne more obstajati brez javne statistične dokumentacije. Sovjetski državljani poleninske dobe Stalinovega avtokratizma »ni potreboval« statističnih publikacij in letopisov, njemu so »zadostevale« drobtinične informacije iz govorov voditeljev, brez pojasnila od kod in po kakšni metodi je podatek dobljen. Iz sistema publiciranja internih podatkov pa se ne more čez noč preiti v sistem stodstotnega objavljanja. So razni metodološki in sociološki vzroki. Po eni strani statistika za široko množično samoupravljanje in za znanstveno inštitutsko uporabo postavlja drugačne zahteve na sistem in solidnost, kakor interna ekspresna statistika ali evidenca za vsakodnevno operativno gospodarsko vodstvo iz centra države v vseh podrobnostih. Po drugi strani višja birokracija, ki je doslej bila navajena držati vse v zaklenjenih blagajnah, se po nekaki inerciji pri vsakem novem papirju, ki bi ga bilo treba dati v javnost, posebej pomišlja, ali se s tem ne dogaja nesreča za državo. Da bi se odstranili priučen predsodki, je v marsikateri panogi bilo potrebno iskati ostre intervencije visoko od zgoraj, kjer je prevladovalo vedno bolj resno spoznanje in odločna volja za objavljanje. Čez deset let bo malokdo mogel verjeti, da smo nekoč smatrali za državni nevarno celo objavo medicinskih in prosvetnih podatkov, da ne govorim potem še o ovirah za objavo starostne strukture prebivalstva.

Ta prelom je bil globokega, dalekosežnega pomena. Marsikdo ne bo hotel niti danes priznati, da ima samo objavljanje bistven pomen tudi za kvaliteto individualnih informacij in samega sistema in popolnosti celotne statistike. To se da dokazati teoretično³ in z izkušnjami. V režimu, kjer se podatki ne objavljajo, javnost ne more dobiti smisla za splošno korist podatka, ne bo sodelovala pri ugotavljanju nedostatkov v samem sistemu, a v privatnem individualnem izkazovanju na popisnicah bo videla dostikrat zgolj osebno škodo od resnične izpovedi. Rezultati, ki leže samo v pisalnih mizah ozkega kroga birokratov, se ne morejo uporabljati drugače, kakor na najbolj primitiven način, kajti sodobna strokovna analiza je nemogoča brez raznovrstnega specializiranega znanja in brez zaposlitve za vsako področje posebej poklicanih inštitutov. Metodologija se v sistemu zaprte statistike ne more hitro in uspešno razvijati, temveč pada iz težave v težavo in zagato ter jo menjajo mesec za mesecem. Zato smo morali pri nas v prvih petih povojnih letih, kakor je ugotovil neki tuji gost, trošiti državni denar in vznemirjati javnost s popisovanjem 5000 predmetov, a smo mogli koristno uporabiti ali publicirati le 200 podatkov, medtem ko v deželah razvitega kapitalizma popišejo 50 stvari, a razvijejo iz tega in publicirajo 5000 podatkov s pomočjo matematično-statističnih operacij svojih inštitutov, v novejšem času v ZDA celo mehaničnim potom.

Šele leta 1950 so šle v tisk prve javne serijske statistične publikacije — statistični bilteni, ne da bi zavoljo tega naša država propadla, in šele 1951, po

² Pravim »stalinsko«, kajti v Leninovi dobi še ni bil znan stalinski patent strahu pred statistično »špionažo«, temveč se je vsa normalna statistika objavljala celo v najbolj kritičnih dneh državljanske vojne in obkrožitve.

³ Podrobneje sem razpravljal o tem v članku »Na pot« v »Statistični reviji«, Beograd 1951, leto 1, št. 1.

predhodnem objavljanju ducata prvih statističnih biltenov za nekatere panoge, je mogel začeti izhajati prvi mesečni gospodarsko statistični bilten »Indeks« in z njim nekateri mesečni bilteni statističnih zavodov ljudskih republik, med njimi Slovenije. Tiste panoge, kjer smo najprej začeli z objavljanjem, so se tudi najprej metodološko konsolidirale. S publikacijami so rasle tudi pripombe in pomoč širše strokovne javnosti ter strokovna kritika v novo izhajajoči »Statistični reviji«. Šele ko so izšle publikacije večine strok po novi metodologiji, ko je izšla vrsta metodoloških brošuric za administrativni personal in ko je vsebina publikacij bila podana bolj ali manj postopoma v sumarnem pregledu na straneh »Indeksa«, je bilo tehnično in vsebinsko mogoče pristopiti k redakciji Statističnega letopisa Jugoslavije (pravzaprav že prej nekaterih republiških letopisov). Po taki prezentaciji našega celotnega statističnega bogastva v sumarni obliki širši javnosti lahko pričakujemo, da pride z njenim sodelovanjem do naglega napredka tudi v tistih panogah statistike, ki so še zaostale ali še šepajo.

*

Nemogoče se je v kratkem roku in brez kolektivnega dela posvetiti kritičnemu pregledu tolikšnega in tako raznovrstnega materiala, kakor nam ga nudi Letopis. Toda že kratko listanje po vsebini nam takoj pokaže, da je stari Letopis 1940 — letopis kapitalistične dežele z nacionalno hegemonističnim režimom (klasifikacija podjetij na delniške družbe itd., razdelitve po »banovinah«), novi leta 1954 pa socialistične. Režim naprednejše in razvitejše in zlasti še socialistične dežele mora imeti bogatejšo statistiko. To nam priča sam zunanji obseg Letopisa 1954, priča nam pa tudi bistveno povečani gospodarski del, bogatejši demografski in kulturni del ter globlji analitični karakter tabel (predvsem časovne serije). Če pa vzamemo še republiške Letopise, imamo pred seboj podrobnejšo teritorialno razčlenjenost podatkov. Domače in tuje strokovno oko bodo iznenadili mnogoštevilni rezultati po vzorčni metodi, med njimi rezultati ljudskega štetja od 31. marca 1953, komaj poldrugo leto po štetju, kar je rekord, za katerega si Zavod lahko čestita tudi pred zunanjim svetom. Bogastvo in najnovejši datumi, na katere se nanaša gradivo, je obila odkupnina naše statistične službe za dolgoletno zamudo.

Če pogledamo na primer podatke o prebivalstvu iz štetja, nam Letopis 1940 nudi samo informacije o poklicih, migraciji in veroizpovedi, medtem ko Letopis 1954 vsebuje vse glavne skrižalke rezultatov popisov leta 1948 in 1953 od poklicev do kulturnih, narodnostnih, vitalnih podatkov in gospodinjstev, in sicer ne samo za samo Jugoslavijo, temveč (žal z izjemo poklicne strukture) tudi za republike. Prav tako so bolj bogati tudi podatki o prirodnem gibanju prebivalstva (rojstva, ženitve, ločitve, smrti, vzroki smrti), ki pa niso dani po okrajih ne v zveznem ne v republiških letopisih (razen slovenskega), kar je nedostatek nasproti Letopisu 1940.

V gozdarstvu nas leta 1954 iznenadi pojav podatkov o produkciji in o domači kmečki potrošnji lesa po vrstah in po načinu kurjave. Manjkajo pa podatki o veličinski strukturi gozdov in informacije o pogozdovanju, ki jih ima Letopis 1940.

Za industrije ni v Letopisu 1940 navedeno nič drugega kakor število podjetij po vrstah lastnine oziroma število družb v okviru 11 panog; produkcija in število delavcev je objavljeno samo za državne rudnike in topilnice (sicer

imamo podatke o zaposlenem osebju po panogah iz predvojne dobe le v delavskem zavarovanju), po banovinah. V primeri s temi siromašnimi informacijami ima novi Letopis za vse industrije število podjetij po velikosti obrata, s podatki o pogonskih silah, o produkciji po panogah z indeksi in grafikoni. Za republike je poiskati te informacije v njihovih posebnih letopisih. Kot posebno poglavje je v novem letopisu stavbinska statistika, tako po podjetjih kakor po vrstah zgradb, po republikah, česar stari Letopis sploh nima.

Podobne vsebinske pripombe bi lahko navedli za ostala poglavja: trgovina, turizem, cene, budžet, financiranje, zavarovanje, šolstvo, kultura in umetnost, socialna zaščita, zdravstvo, pravosodje, volitve, družbene organizacije; dalje za poglavja, ki jih Letopis 1940 sploh nima: gostinstvo, zgradbe in stanovanja, življenjski stroški in standard, podatki glavnih mest in končno mednarodni pregled, ki daje čitatelju orientacijsko sliko, kje smo z našimi absolutnimi številkami v svetovnem merilu.

Končno je treba naglasiti, da so v posebnem poglavju prvič objavljeni podatki cone B STO.

Postavljamo pa zlasti v zvezi z našim novim družbenim razvojem nov problem: Ali Statistički godišnjak zadovoljuje in daje odgovore na vse potrebe Slovenije (in enako drugih republik) ter tudi okrajev in komun?

Mislim, da bi po izkušnjah letopisov drugih dežel podobnega ustroja šel lahko nekoliko v podatke okrajev. Toda popolnoma teh potreb nikdar ne bo mogel zadovoljiti, sicer bi se spremenil v več zvezkov statističnega leksikona in ne bi bil več priročnik. Celo republiški slovenski in srbski nista mogla tega storiti: slovenski je dal seznam občin z maksimum 10 osnovnih podatkov pri vsaki, a srbski, s svojim večjim številom občin, ni šel niti v okraje, temveč je dal le stavbene in stanovanjske podatke za večje kraje; pri vseh ostalih podatkih je mogel iti slovenski le na okraje, srbski pa na tri velike enote: ožja Srbija, Vojvodina in Kosmet, in še to le pri manjšem številu tabel.

Izdajanje republiških letopisov z bolj bogato razčlenbo materiala po okrajih in komunah je vprašanje, ki ga bo morala statistika teoretično in praktično še proučiti. Pri okrajih je predvsem nemogoče prihajati s časovnimi serijami zaradi tolikšnih neprestanih teritorialnih sprememb. Pri komunah je vprašanje, koliko in pri katerih predmetih ima smisla iskati statistično zakonitost pri tako majhnih masah in kdo bo ponekod tolikšen material mogel in znal analizirati — razen ducata osnovnih podatkov v smislu evidence (knjigovodstva), a ne v smislu statistike.

Pač pa bi bilo potrebno videti, za katera obeležja je v okviru vse Slovenije (kakor na kartogramu) zasledovati rajonsko diferenciacijo. V samih okrajih in komunah bo pač naloga današnjih okrajnih statističnih uradov, ki so ponekod že začeli izdajati svoje okrajne statistične letopise in celo kvartalne ali tudi mesečne biltene, da pomagajo domačim funkcionarjem najti pot koristne uporabe statističnega gradiva, ki ga na terenu zbirajo. To bo mogoče seveda le pri zadostni stopnji izobrazbe in pa predvsem stabilnosti tega personala.

Nedostatke in pomanjkljivosti, ki jih Letopis gotovo ima, bo treba sproti javljati njegovi redakciji, da jih odstrani iz Letopisa za prihodnje leto. Vsekakor se vidi nekakšna disproporcija med posameznimi panogami (majhen obseg gozdarstva, industrije, pomanjkanje poglavja o carinah, o plačilni bilanci, o narodnem dohodku), kar je posledica in znak le postopnega izpopol-

njevanja naše statistike posameznih panog. Lahko se pa reče, da primerjava s tujimi letopisi razvitih dežel, od ameriškega do angleškega, francoskega, nemškega, italijanskega, kaže, da razmeroma malo zaostajamo za njihovimi letopisi. V pogledu metode prezentacije tega, kar nam je znano, v pogledu razporeda gradiva, podajanja časovnih serij, stvarnega kazala, indeksa, bibliografskih referenc, družbenega uvoda, izpolnitve prostora (vsako poglavje se začne zgoraj na desni strani, noben list ni neizpolnjen, prazen), ne zaostajamo za najboljšimi od naštetih.

Ce se pomisli, da je Letopis izšel v oktobru 1954 za leto 1953, da so v njem objavljeni vsi osnovni rezultati štetja leta 1953, medtem ko je včasih bilo treba čakati na to pet in več let, če se dalje pomisli, da je samo sestavljanje in urejanje letopisnega gradiva trajalo le 6 do 7 mesecev, pri čemer je mnogo gradiva prihajalo šele zadnji mesec, a prirejanje za tisk in tiskanje samo dva do tri mesece v mali tiskarni Zavoda za statistiko, bo vsakdo, ki ve, kaj zahtevajo mesečna in letna poročila in bilance samo enega velikega podjetja, ter ima opravka s tiskarnami, priznal, da je ta perioda tudi v primeri z izdajanjem tujih letopisov, ki že redno izhajajo, rekordni čas in da je Zavod na to lahko po pravici ponosen.

V drugem delu tega prikaza se nameravam ozreti na vprašanje kvalitete podatkov.

(Konec prihodnjič)

VZNEMIRLJIVI POJAVI

Slučajni sopotnik mi je v Lincu razlagal: »To je glavna ulica, precej ozka, če bi še živel Hitler, bi jo že zdavnaj razširili... Tu je rotovž, z balkona je Hitler proglasil anšlus. Hiše na koncu trga je dal zgraditi Hitler, most čez Donavo je tudi njegovo delo. Škoda...!« Podobne pogovore lahko slišite na ulici, v vlaku, v rodbinskem krogu. Kljub močnim demokratičnim silam sta podtalni in na pol zakriti hitlerizem ter prizadevanje po anšlusu v Avstriji še močno podčrtani.

Ob priliki obletnice sarajevskega atentata je časnik »Weltspresse« objavil celostranski članek, v katerem beremo: »Tako je postal 28. junij 1914 usodni dan za Evropo in za ves svet. Streli v Sarajevu so sprožili resnično strahovito verižno reakcijo izdivjanja nečlovečnosti, barbarstva, grozovitosti, ubojev in množičnega uničevanja, kar se je do takrat zdelo povsem nemogoče...« Značilno je, da mnogo Avstrijcev še danes tako misli in tudi čuti ter si želi nazaj tistega »mirnega vzdušja, ki se današnjemu človeku zdi, da sodi v zapadli pravljni svet«, v svet, v katerem se je »človeštvo predajalo nekemu lenobnemu občutku sigurnosti in si predstavljalo, da do vojne ne more priti in da le-te spadajo v preteklost.« Samo v takem vzdušju in pri takem obujanju preteklosti je mogoče, da je bilo letošnje poletje v Avstriji tako bogato s sestanki, ki so imeli nedolžne naslove, za katerimi pa se je skrivalo vse kaj drugega — nevarnega!

Pred glavnim kolodvorom v Lincu me je opozoril velikanski transparent na množično zborovanje Volksdeutscherjev, v Ischlu sem bral proteste proti sestanku bivših frontnih vojakov. Časniki so polni takih poročil, zato mislim, da ne bo nezanimivo, ako po avstrijskih virih sestavim majhen pregled, ki dá veliko misliti... Pred kratkim so odgovorili proces proti članom zveze avstrij-